

Cieślak, Tadeusz

Hitlerowcy z Prus Wschodnich w Norwegii

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 285-288

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HITLEROWCY Z PRUS WSCHODNICH W NORWEGII

Badając najnowszą historię Norwegii, a mianowicie okres drugiej wojny światowej, spotykamy niekiedy nazwiska znane z hitlerowskich rządów w Prusach Wschodnich. Jest w tym pewna prawidłowość historyczna, bo zasłużyli się oni terrorowi hitlerowskiemu w czasie walki o władzę, a po jej zdobyciu — w likwidacji przeciwników politycznych, dlatego też wysuwano ich na odcinki wymagające szczególnej bezwzględności. Podobnie, jak Erichowi Kochowi zlecono nie tylko dalsze rządy w okresie wojny nad prowincją wschodniopruską, ale dodano obszary Mazowsza i Podlasia¹ oraz ogromny teren Ukrainy, tak jego współpracownikom powierzono ważne funkcje polityczne na różnych terenach okupowanych, a wśród nich w Norwegii.

Realizacja zaboru Norwegii przebiegała odmiennie, aniżeli wyobrażali sobie przywódcy hitlerowscy. Decydując się na jej opanowanie dla zabezpieczenia dostaw cennej rudy żelaznej ze Szwecji przez port Narvik oraz ułatwienia dalszego ataku na Anglię, liczyli na pomoc ze strony samych Norwegów. Od dawna utrzymywali kontakt z faszystowską partią Norwegii², zwaną *Nasjonal Samling*, założoną przez byłego majora Vidkuna Quislinga w maju 1933 r. Quisling był przez krótki czas ministrem obrony w jednym z rządów norweskich w roku 1931/32. Zmuszony do ustąpienia z rządu, próbował odegrać większą rolę polityczną przez stworzenie własnej partii, opartej o program analogiczny do partii hitlerowskiej (antysemityzm, antyliberalizm i uprzywilejowanie rasy nordyckiej). Plany Quislinga nie zostały poparte przez społeczeństwo norweskie, jego program skupił bardzo nieliczną grupę zwolenników. Dla pogłębienia kontaktów z kierownictwem NSDAP, Quisling odwiedził w czerwcu i grudniu 1939 r. III Rzeszę. W czasie drugiej wizyty był przyjęty przez Hitlera. Quisling zachęcał do zajęcia Norwegii twierdząc, że należy w tym po prostu ubiec Anglię³. Zapewniał, że jego zwolennicy ułatwią w de-

¹ Na temat rządów Kocha na ziemiach przyłączonych po inwazji zobacz ciekawą syntezę: Martin Broszat, *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939—1945*, Stuttgart 1961, zwłaszcza strony 62, 129, 130. Kopalnią materiałów jest Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich z kilkutomowym zbiorem Akt w sprawie oskarżenia przeciwko Erichowi Kochowi, IV K. 311/53.

² Zob.: *Preliminary report on Germany's crimes against Norway. Prepared by The Royal Norwegian Government for use at the International Military Tribunal in trials against the major war criminals of the European Axis — by major Finn Palmström, deputy Norwegian Representative on the United Nation's Crimes Commission and Rolf Normann Torgersen, secretary in the Royal Norwegian Ministry of Justice and Police*, Oslo 1945 — zamieszczony na s. 31 wyciąg ze sprawozdania Alfreda Rosenberga, *Kurzer Tätigkeitsbericht des Aussenpolitischen Amtes der NSDAP von 1933-43*.

³ Zob. tamże zamieszczony na stronach 32—33 wyciąg z notatki admirała

cydujący sposób hitlerowcom zabór kraju, uzyskał wówczas dotację dla swojej partii. Według jego zapewnień szybki sukces militarny miał skłonić króla Haakona VII do uznania nowego stanu. Rozpoczęta 9 kwietnia 1940 r. inwazja hitlerowska, mimo zaskoczenia, przyniosła agresorom wiele niespodzianek. Norwedzy zdecydowali się na zbrojny opór⁴. Nastąpiło poważne opóźnienie w wykonaniu planów hitlerowskich na skutek zatopienia krążownika „Blücher” pod Oslo, któremu powierzono decydującą rolę w zajęciu stolicy i na którego pokładzie znajdowało się wielu hitlerowców wyznaczonych na kierownicze stanowiska w przyszłej okupacji Norwegii. Król, rząd i parlament wycofali się do małej miejsciny Elverum i kategorycznie odrzucili ultimatum hitlerowskie. Najeźdźcy bezlitośnie bombardowali miasta norweskie⁵. Były wypadki ułatwiania im zaboru, np. przez komendanta Narviku majora Sundlo⁶. Nową sytuację chciał wykorzystać Quisling i 9 kwietnia 1940 r. ogłosił się premierem nowego rządu, co tylko umocniło opór wobec najeźdźcy. Norwedzy bardzo liczyli na pomoc ze strony państw znajdujących się w stanie wojny z Niemcami hitlerowskimi. Taką pomoc rzeczywiście uzyskali, choć w mniejszym stopniu, niż oczekiwali. Oddziały koalicji antyhitlerowskiej, wśród których poważną rolę odgrywała Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich, odebrały Narvik i osiągnęły szereg sukcesów militarnych⁷. Ale wówczas przyszła wieść o nowej agresji hitlerowskiej na Francję i wojska inwazyjne odwołano. Król, rząd, parlament oraz część wojska wyemigrowały do Anglii, a pozostałe w kraju oddziały skapitulowały 10 czerwca 1940 r. Hitlerowcy szybko zrezygnowali z usług Quislinga, szukając dróg porozumienia z większością społeczeństwa norweskiego. Napotykali jednak na czynny lub bierny opór. W tej sytuacji rozbudowali aparat terroru. Po krótkim okresie zniechęcenia, żalu do sprawiających zawód sprzymierzeńców i wzajemnych do siebie pretensji o niedostateczne przygotowanie obrony, Norwedzy przystąpili do organizowania ruchu oporu. Wiosną 1941 r. nastąpiły pierwsze wyprawy na wybrzeże Norwegii z ramienia sygnalistów dla przeprowadzenia akcji sabotażowych. Również w samym kraju utrudniano życie hitlerowcom i ich sprzymierzeńcom.

Już 30 stycznia 1941 r. odwiedził Oslo Heinrich Himmler. Zorganizowano obozy koncentracyjne, z których najbardziej osławionym był Grini, niedaleko Oslo, inne to June, Falstad, Ulven, Espeland, Sydspissen⁸. Stosowano zasadę odpowiedzialności zbiorowej, wysiedlając całe wsie, w pobliżu których nastąpił jakiś zamach, czy zabójstwo. Ludność posyiano do obozów koncentracyjnych. Oczywiście, należy pamiętać o proporcjach ludnościowych i braku analogicznego programu wyniszczenia biologicznego, jaki stosowano w Polsce. Stąd i liczby będą inne: oblicza się, że hitlerowcy zamknęli w więzieniach i obozach koncentracyjnych ogółem około 40 tysięcy obywateli nor-

---

Raedera oraz protokołów rozmowy Quislinga w dowództwie niemieckiej marynarki.

⁴ Zob. Halvdan Koht; *Norway neutral and invaded*, New York 1941, ss. 94 i nast.

⁵ *Preliminary report*, s. 13, wymienia: Elverum, Nybergsund, Kristiansund N, Molde, Namsos, Steinkjer i Bodö. Na ss. 46—49 zamieszcza zdjęcia z tych miast po bombardowaniu.

⁶ Został przez Quislinga mianowany szefem policji w Oslo.

⁷ Zob. Władysław Dec; *Narvik i Falaise*, Warszawa 1958; Felicjan Majorkiewicz; *Narvik*, Warszawa 1957, oraz ss. 178—179 w książce T. Rawskiego, Z. Stąpóra, J. Zamojskiego *Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939—1945*, Warszawa 1963.

⁸ *Preliminary report*, s. 24.

weskich⁹. Poważną część aresztowanych wysłano do więzień i obozów w Niemczech.

Szefem całego aparatu policyjnego Norwegii mianowany został SS-Obergruppenführer i generał policji — Wilhelm Rediess. Oficjalny jego tytuł brzmiał: *Höhere SS und Polizeiführer*. Podporządkowano mu policję porządkową (*Ordnungspolizei*), służbę bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst*), jak też wszelkie formacje SS¹⁰. Jego bezpośrednim zwierzchnikiem był komisarz Rzeszy do spraw Norwegii — Jozef Terboven. Nazwisko Rediessa znane nam jest ze sprawowania identycznego stanowiska na terenie Prus Wschodnich, przy boku Ericha Kocha. W czasie sprawowania funkcji policyjnych w Królewcu wizytował Rediess tzw. obóz przejściowy w Działdowie, gdzie wymordowano wielu Polaków, Litwinów i Żydów. W 1943 r. Himmler zarządził dochodzenie przeciwko głównemu oprawcy w Działdowie, SS-Hauptsturmführerowi Hansowi Krausemu¹¹. Na zarządzenie tegoż Himmlera szybko zawieszono dochodzenie, a Krausego w listopadzie 1943 r. przeniesiono do Norwegii¹², w wyniku czego znalazł się znowu u boku Rediessa.

Wilhelm Rediess był również posłusznym narzędziem Kocha w bezprawnych nakazywanych na terenie okręgu Ciechanowa¹³.

Zastępcą Rediessa dla południowej części Norwegii został w końcowym okresie rządów hitlerowskich SS-Gruppenführer Jakub Sporrenberg. Jego nazwisko występuje również wśród wysokich urzędników hitlerowskich, którzy wizytowali obóz w Działdowie¹⁴. Zresztą Sporrenberg był także bliskim współpracownikiem Kocha na różnych terenach. Najpierw — od stycznia 1937 r. do 26 września 1939 r. pełnił funkcję dowódcy służby bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst*) w Królewcu pod zwierzchnictwem Rediessa. 1 stycznia 1940 r. mianowano go SS-Gruppenführerem. Po raz drugi przyszedł do Królewca na wyższe stanowisko, bo szefa SS i policji (*Höhere SS und Polizeiführer*). Funkcję tę sprawował od 20 czerwca 1940 r. do 1 maja 1941 r. Następnie Koch zaproponował mu kierownictwo Urzędu dla Spraw Ukrainy. Placówką tą kierował przez dwa lata. Następnie sprawował funkcję szefa SS i policji na Lubelszczyźnie. W czasie swojej działalności na Lubelszczyźnie od 16 sierpnia 1943 r. do 22 lipca 1944 r. kierował eksterminacją biologiczną ludności polskiej i żydowskiej. Po Lublinie wysłany został do Norwegii, gdzie otrzymał stanowisko zastępcy Rediessa aż do kapitulacji, tzn. do 8 maja 1945 roku¹⁵.

Zapewne dalsze badania wskażą więcej takich powiązań personalnych, obecne są jedynie ustaleniami wstępnymi. Szef policji Rediess wspólnie z ko-

⁹ *Preliminary report*, s. 24. Rozstrzelano i wymordowano w więzieniach i obozach koncentracyjnych około 2100 obywateli norweskich (Ibidem, s. 24).

¹⁰ Zob. tablice o organizacji cywilnej administracji hitlerowskiej w Norwegii (*Preliminary report*, aneks nr 17, s. 52) oraz organizacji policji bezpieczeństwa w Norwegii (Ibidem, aneks nr 18, s. 53).

¹¹ Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, Akta w sprawie oskarżenia Ericha Kocha, t. 3, ss. 497—516.

¹² Ibidem, s. 518.

¹³ Martin Broszat, op. cit., s. 130.

¹⁴ Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, Akta w sprawie oskarżenia Ericha Kocha, t. 3, s. 527, protokoły przesłuchiwania J. Sporrenberga w dniach 21—22 marca 1950 r.

¹⁵ Wszystkie dane o Sporrenbergu z jego zeznań przed sędzią polskim w Warszawie w dniach 21—22 marca 1950 r. oraz z tekstu wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 16 września 1950 r., Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, nr 294/PR, Akta w sprawie Jakuba Sporrenberga.

misarzem Terbovenem popełnili samobójstwo w dniu kapitulacji wojsk hitlerowskich w Norwegii.

Innym zagadnieniem, choć wiążącym się z obecnie omawianym, są fakty umieszczenia bojowników norweskich we wschodniopruskich więzieniach i obozach. Zwrócił na to uwagę Jacek Wilczur¹⁶ podając m. in., że w końcu 1942 r. umieszczono blisko Kętrzyna transport około 1000 Norwegów. Zapędzono ich do prac przy obiektach wojskowych, znajdujących się między Kętrzynem a Korszami. Poddano ich tam surowemu reżymowi i różnym szykanom. W końcu września 1943 r. obóz norweski zlikwidowano, a strażnicy ogłosili, że został przeniesiony do Królewca.

Do Norwegii skierowano również oprawców hitlerowskich z innych terenów. Wiemy m. in. o przeniesieniu do Norwegii jednego z najokrutniejszych oprawców oświęcimskich, Hansa Aumeiera, skazanego przez polski Najwyższy Trybunał Narodowy w dniu 22 grudnia 1947 r. na karę śmierci.

---

¹⁶ Jacek Wilczur, *Krzyż Skandynawów*, Polityka, nr 50/1967.

T A D E U S Z C I E Ś L A K

NAZIS OF EAST-PRUSSIA IN NORWAY

S U M M A R Y

Research on the history of German occupation in Norway shows that several Nazi officials well known for their criminal activity in East Prussia have played an important part in it. There is a historical regularity in that fact, as they have gained an opinion of ruthless executors of terror inspiring methods.

When German hopes of a quick conquest of Norway and of winning over its population have failed, a reign of terror begun. Many former East Prussian officials have occupied highest positions in Norway. SS-Obergruppenführer Wilhelm Rediess, former second-in-command of Erich Koch, *gauleiter* of East Prussia and then, after the conquest of Poland, chief of SS in Podlasie, has been the chief of SS and German police in Norway. His deputy, SS-Gruppenführer Jacob Sporrenberg has also been one of Koch's assistants and then took part in the exploitation of the Ukraine. In 1943 Hans Krause, former commander-in-chief of the concentration camp at Działdowo (*Durchgangserziehungslager in Soldau*) well known for his cruelty, has also been transferred to Norway in 1943.

On the other hand a transport of Norwegian prisoners has been located in the neighbourhood of Kętrzyn (Rastenburg) in 1942.